

*Спеціалізованій вченій раді Д 41.884.04
Одеського державного
університету внутрішніх справ
65000, м. Одеса, вул. Успенська, 1*

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора

Кудінова Сергія Сергійовича

на дисертацію Боброва Дмитра Володимировича

**«Правовий інститут матеріальної відповідальності військовослужбовців»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес;
інформаційне право; фінансове право**

Актуальність обраної теми дисертації. Відповідно до Конституції України, наша країна визнана демократичною, соціальною, правою державою. Європейська інтеграція нашої країни передбачає забезпечення ефективного функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини і громадянина, їх ефективний захист, взаємну відповідальність людини і держави.

За таких обставин, особливого значення набувають питання юридичної відповідальності. Незважаючи на велику кількість наукових праць з цієї проблематики, вона залишається однією з ключових у юридичній науці, оскільки юридична відповідальність є одним із засобів впливу на відповідних суб'єктів, за допомогою якого встановлено охорону й захист суспільних відносин від діянь, які визнані державою як неправомірні, протиправні, суспільно небезпечні. Крім того, юридична відповідальність є одним із основних засобів забезпечення правомірної поведінки, дотримання законності та справедливості в державі.

Вагомий вплив на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та незалежності нашої держави, її сталого розвитку, забезпечення прав і свобод людини і громадянина має діяльність Збройних сил та військових формувань України, а з урахуванням анексії РФ Криму, спровокованого конфлікту на сході України та підступної агресії проти нашої країни, діяльність військових формувань є одним з ключових факторів існування української державності.

Військові формування будь-якої країни для виконання свого призначення повинні бути забезпечені підготовленим особовим складом та сучасними матеріально-технічними засобами. Без наявності сучасного озброєння та іншого військового майна, навіть професійні військові не зможуть виконати ту місію, що покладена на них суспільством.

В умовах сьогодення, очевидною є необхідність злагодженої діяльності військових формувань держави у протидії агресору, збереження та відновлення територіальної цілісності України, що обумовлює посилені вимоги до стану дисципліни у Збройних Силах. Відтак, саме проблематика юридичної відповідальності може розглядатись як один з можливих правових інститутів забезпечення ефективності діяльності Збройних сил України в сучасних умовах.

Таким чином, необхідність ефективного функціонування військових підрозділів, особливо в умовах ведення державою війни, визначає необхідність пізнання серед інших проблем службово-бойової діяльності проблематики юридичної відповідальності військовослужбовців загалом та окремих її різновидів, зокрема.

Крім вищезазначеного, актуальність та практична значущість наукового дослідження Боброва Д.В. підтверджується наявністю в Єдиному державному реєстрі судових рішень (лише за період з 2018 по 2022 рік) понад 1100 проваджень з приводу матеріальної відповідальності військовослужбовців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до теми наукових досліджень Міжнародного університету бізнесу і права «Основні напрямки адміністративно-правового вдосконалення процесів державного управління» (реєстраційний номер 0120U104591), а також наукової тематики науково-дослідних робіт кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0121U109272).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується:

- у першу чергу, структурою дослідження, яка у цілому відповідає меті та завданням дослідження та дозволила, всебічно і повно розкрити окреслену проблематику в межах наукової спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; інформаційне право; фінансове право; (*стор.13-14 дис.*)

- по-друге, опрацюванням достатньої кількості джерельної бази, яка включає не тільки вузькогалузеву літературу, але і загальнотеоретичні правничі дослідження, які зокрема, забезпечують фундаментальність отриманих положень (*стор.171-188 дис.*);

- по-третє, обраною методологією дослідження, яка ґрунтується на системному, герменевтичному, аксіологічному, історичному підходах, використанні методів аналізу та синтезу; абстрагування і узагальнення; дедукції та індукції. (*стор.38-54 дис., стор.3-4, 7-8 автореф.*)

Наукова новизна одержаних результатів.

Оцінюючи наукову новизну одержаних результатів, слід зазначити що у межах наукового пошуку дисертантом сформульовано авторську дефініцію матеріальної відповідальності військовослужбовців. Так, автор пропонує розуміти під матеріальною відповідальністю військовослужбовців окремий різновид юридичної відповідальності, що передбачає обов'язок військовослужбовця зазнати втрат майнового (переважно – фінансового) характеру з метою відшкодування шкоди, заподіяної знищеннем, пошкодженням чи незаконним використанням військового майна (майна, залученого під час мобілізації; грошових коштів) під час виконання службових повноважень (*стор. 18 дис., стор.3-4 автореф.*).

На окрему увагу заслуговує обґрутування дисертантом необхідності змін чинного законодавства про матеріальну відповідальність військовослужбовців у контексті імплементації вимог верховенства права та прав людини, відмови від наділення матеріальної відповідальності каральним спрямуванням, врегулювання особливостей матеріальної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які проходять службу в Збройних Силах України, доцільноті скасування підвищеної (кратної) матеріальної відповідальності (*с. 18-19 дис., стор. 4 автореф.*).

Важливе значення для оцінки наукової новизни роботи також мають сформульовані дисертантом положення щодо чинників виокремлення матеріальної відповідальності військовослужбовців як інституту адміністративного права, якими, на його думку є: правовий статус винного; наявність відповідних повноважень у військовослужбовця на час вчинення матеріального правопорушення; предмет правопорушення; вина військовослужбовця (*c. 18-19 дис., стор. 4 автореф.*).

Позитивної оцінки заслуговує спроба дисертанта удосконалити положення щодо:

- узагальнення наукових джерел гносеології матеріальної відповідальності військовослужбовців та проведення їх класифікації;
- розуміння складу матеріального правопорушення як сукупності об'єктивних (об'єкт і об'єктивна сторона) та суб'єктивних (суб'єкт і суб'єктивна сторона) елементів, які визначають діяння військовослужбовця як правопорушення та характеризують поведінку суб'єкта, яка зумовлює матеріальну шкоду, а також сприйняття військовослужбовцем цієї поведінки та її наслідків.

Зміст та оформлення дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Запропонована автором структура роботи дозволила розв'язати завдання дослідження та досягти поставленої мети.

У першому розділі дисертації «*Стан та методологія пізнання правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців*» досліджено стан наукової розробленості питань інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців, а також методологічні основи пізнання правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців.

Проведений аналіз наукової літератури дозволив дисертанту здійснити поділ джерел, віднесених до предмету дослідження на три групи: 1) джерела, предметом пізнання яких є юридична відповідальність; 2) джерела, предметом пізнання яких є юридична відповідальність військовослужбовців; 3) джерела, предметом пізнання яких є матеріальна відповідальність.

За результатами проведеного пошуку сформовано авторське уявлення про недостатню вивченість питань матеріальної відповіальності військовослужбовців як інституту адміністративного права в сучасних умовах функціонування військових формувань та визначені методологічні засади для здійснення наукового дослідження (*стор.22-57 дис., стор. 6-8 автореф.*).

У другому розділі дисертації «*Загальна характеристика правового інституту матеріальної відповіальності військовослужбовців*» висвітлюються фундаментальні положення про матеріальну відповіальність військовослужбовців, проводиться аналіз відповідного адміністративно-правового інституту.

Розкриття особливостей розуміння інституту юридичної відповіальності, через призму її позитивного та негативного аспектів, дозволило дисертанту дійти висновку про її ретроспективний характер, описати як негативну реакцію суспільства на порушення норм законодавства, шляхом застосування відповідної санкції. У межах подального пошуку виокремлено ознаки матеріальної відповіальності військовослужбовців (є: окремим видом юридичної відповіальності; формує державного примусу; обов'язком особи (військовослужбовця) зазнати матеріальних (фінансових) втрат; реакцією суспільства на винне заподіяння шкоди через неналежне поводження з військовим та ін. майном).

Опонент позитивно оцінює позицію здобувача, що законодавче закріплення трьох різновидів матеріальної відповіальності військовослужбовців (обмежена, повна і підвищена) стало результатом некритичного перенесення юридичних приписів з підзаконного нормативно-правового акту (*стор. 112-113, 168 дис.*). А виокремлення підвищеної (кратної) матеріальної відповіальності, взагалі змінює сутність самого інституту, відходячи від правовідновлення до кари та не відповідає вимогам правовладдя та розбудови України як демократичної, правої держави (*стор.58-116 дис., стор.8-9 автореф.*).

Третій розділ роботи «Матеріальна відповідальність військовослужбовців як інститут адміністративного права» присвячений висвітленню сучасного стану та визначеню перспективних напрямів удосконалення досліджуваного адміністративно-правового інституту.

Досліджуючи стан нормативно правового регулювання автор доходить висновку, що скасування порядку притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності, на рівні підзаконного нормативного акту, та прийняття у 2019 році відповідного Закону відповідає вимогам принципу верховенства права в Україні.

Дотримуючись усталеної позиції щодо складу правопорушення, у подальшому автор характеризує склад матеріального правопорушення військовослужбовців (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта, суб'єктивну сторону) та вказує на публічно-правовий характер, як самого інституту військової служби, так і матеріально-правової відповідальності військовослужбовців.

Цілком слушним є висновок автора про те, що «аналіз тексту чинного Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» дозволяє виявити контрадикційні в аксіологічному контексті положення, що обумовлюють необхідність удосконалення приписів законодавчого акту з принципами правої держави» (стор. 137, 168 дис.) та необхідності його вдосконалення. (стор.117-165 дис., стор.9-11 автореф.)

Аналіз структури дисертаційного дослідження вказує на те, що рецензована робота логічно пов'язана з визначеними метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження та передбачає висвітлення питань, які стосуються обраної дисертантом тематики.

Наукова і практична цінність дисертації полягає у тому, що сформульовані у дослідженні теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у *правозастосовній сфері* – під час реалізації приписів нормативно-правових актів, що регулюють порядок притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності;
- *правотворчій діяльності* – для удосконалення інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців;
- *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження окремих аспектів матеріальної відповідальності військовослужбовців;
- *освітній сфері* – під час вивчення окремих тем з адміністративного права.

Повнота викладу основних результатів дисертаций у наукових фахових виданнях. Позитивно слід оцінити і належний рівень апробації отриманих автором результатів. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, мають теоретичне та практичне значення та достатньо повно викладені в опублікованих наукових працях.

Основні теоретичні та практичні положення й пропозиції дисертаций викладено у 8 наукових працях, у тому числі, у 4 наукових статтях у виданнях, що визначені МОН України як фахові з юридичних наук, 1 стаття – у іноземному фаховому виданні, 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях (*стор.189-190 дис., стор.14-15 автореф.*).

Автореферат відповідає змісту дисертациї та повною мірою відображає основні положення і результати дослідження.

Текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної добродетелі не виявлено.

Загалом позитивно оцінюючи рецензовану дисертаційну роботу, необхідно акцентувати увагу на деяких положеннях дослідження, які потребують додаткового обґрунтування або можуть стати предметом дискусії під час її обговорення.

1. На думку дисертанта, предметом матеріального правопорушення військовослужбовців є «військове майно; грошові кошти; майно, залучене під час мобілізації» (*стор. 5, 164 дис.; стор. 9 автореф.*). Така позиція в цілому корелюється з положеннями п. 2,4 ч.1 ст.1 Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду завдану державі» від 03.10.2019.

Разом з тим, на думку офіційного опонента, у такому випадку залишаються поза увагою, не є матеріальними правопорушеннями, випадки завдання військовослужбовцями при виконанні службових обов'язків шкоди іншим фізичним та юридичним особам. Зазначене не повною мірою корелюється з положеннями ч.5 ст. 3 вищезазначеного Закону, в якому передбачено, що: «Особа у разі завдання з її вини шкоди третім особам, яку відшкодовано відповідно до закону військовою частиною, установою, організацією, закладом, відшкодовує військовій частині, установі, організації, закладу завдану шкоду в порядку, передбаченому цим Законом та іншими законами України».

2. Відповідно до сформульованої мети дослідження – всебічне висвітленні правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців (*стор.16 дис., стор.2 автореф.*), дисертант, підтримуючи, усталений на сьогодні в правовій науці підхід, наполягає на його віднесені до галузі адміністративного права (*стор. 117-152 дис., стор.9-11 автореф.*). Крім того, у дисертації вказується на певну схожість матеріальної відповідальності військовослужбовців (як інституту адміністративного права) та матеріальної відповідальності робітників (як інституту трудового права), з одного боку, та розповсюдження положень законодавства у сфері військової служби на досліджувані правовідносини з іншого.

У цілому, поділяючи зазначений підхід, опонент, вважає за потрібне вказати, що розглядаючи роль і місце інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців, дисертант, не висловлює свою позицію щодо дискусії, яка відбувається в правовій науці, про доцільність його віднесення у подальшому до галузі «військового права».

3. У підрозділі 3.2. автор аналізує елементи складу матеріального правопорушення, у тому числі й суб'єкта (*стор.147-49 дис.*). При цьому, наводяться відповідні посилання на приписи чинного законодавства. Однак, на нашу думку, висвітлення цього питання є фрагментарним та потребує більш грунтовного визначення, зокрема, щодо особливостей правового статусу військовослужбовців (прав, обов'язків, їх гарантій, часу та способу набуття статусу тощо), їх категорій (матеріально відповідальні, та ні, громадяни України та ні, керівний та рядовий склад тощо). Оскільки саме вони впливають на можливість та особливості притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності, в тому числі й іноземців.

4. Автор зазначає на використання ним у роботі історичного підходу (*стор. 18 та ін. дис.*), однак, при висвітленні правового регулювання інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців вказується лише про відповідну нормативну систему лише з червня 1995 року, коли було прийнято Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, затверджене постановою Верховної Ради України від 23.06.1995 № 243/95-ВР.

На нашу думку, автору необхідно було висвітлити питання становлення досліджуваного інституту, починаючи з генези незалежної української держави.

5. Будь-яке наукове дослідження у сфері діяльності правоохоронних органів, має поряд з положеннями чинного законодавства та практиками попередників ґрунтуватися й на досвіді правозастосованої діяльності.

Віддаючи належне досвіду практичної діяльності здобувача, зокрема, керування військовим частинами, вирішення питань про притягнення до матеріальної відповідальності військовослужбовців, використанню у дисертації прикладів судової практики, опонент вважає необхідним вказати, що робота суттєво виграла, якщо б в її змісті були наведені конкретні приклади притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності в Україні, а також проаналізований досвід правового регулювання та практичного вирішення зазначених питань у державах-членах НАТО.

Останнє є особливо важливим, з урахуванням проголошення Україною курсу на євроатлантичну інтеграцію та приведення свого законодавства у відповідність до стандартів Альянсу.

6. До технічних помилок відносимо твердження дисертанта про:

1) необхідність нормативного закріплення правового статусу майна переданого волонтерськими організаціями, окремими громадянами на волонтерських засадах військовим підрозділам Збройних Сил України (*стор.161-162, 169 дис., стор.14 автореф.*).

2) відсутність у чинному законодавстві визначення терміну « правоохранні органи» (*стор.123 дис.*).

Щодо першого, автор сам, *на стор. 143*, вказує, що зазначене питання було частково врегульовано Законом України від 27.01.2022 року, опонент же звертає увагу на існування Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 17 серпня 2017 року № 440, на яку посилається здобувач під час здійснення дослідження (*№ 43 у списку використаної літератури*).

Щодо другого, то ст. 2 чинного Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохранних органів» містить визначення поняття « правоохранні органи».

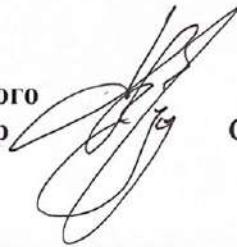
Однак, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної Бобровим Дмитром Володимировичем науково-дослідницької роботи, мають дискусійний характер, а здійснений автором науковий пошук заслуговує на підтримку.

Висновок. Рецензована дисертаційна робота є самостійною кваліфікаційною науковою працею, що виконана здобувачем особисто, містить нові науково обґрунтовані результати у сфері адміністративно-правової науки, що у сукупності вирішують важливе науково-прикладне завдання удосконалення адміністративно-правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців.

Зміст дисертації Боброва Дмитра Володимировича «Правовий інститут матеріальної відповідальності військовослужбовців» відповідає вимогам, які встановлені для кандидатських дисертацій положеннями пунктів 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а також Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор за результатами захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; інформаційне право; фінансове право.

Офіційний опонент:

Головний науковий співробітник
НДЦ ІСЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського
доктор юридичних наук, професор

Сергій КУДІНОВ

Підпис Кудінова С.С. засвідчує:

Начальник ІСЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського
кандидат філософських наук,
професор

Олександр ПУЧКОВ

